

IJODKOR IJODIGA XOS INDIVIDUALLIK VA UNING BADIYYATI

Xayitboyev Yorqinjon O'rmonali o'g'li

Guliston davlat universiteti

“O‘zbek adabiyotshunosligi” kafedrası o‘qituvchisi

yorqinjonhayitboyev@gmail.com

Individuallik – lotincha “individuum” so‘zidan olingan bo‘lib, “bo‘linmas” degan ma‘noni anglatadi. Ya‘ni muayyan narsa va hodisa, shaxs va jonivorning o‘zigagina xos, betakror, xususiy belgilari individuallik demakdir. Belgi sifatlarining o‘ziga xosligi bilan individuallik umumiylikka (individ esa umumga) qarama-qarshi qo‘yiladi. Dastlab, individuallik antik davrda atoqli yunon faylasuflari Levkippp va Demokrit tomonidan muayyan mazmun va shaklga, ya‘ni o‘ziga xos belgilarga ega bo‘lgan narsa va hodisalarga, jumladan, atom yoki individ (ya‘ni, bo‘linmas) kabilarga xos xususiyatlarni aniqlash jarayonida ma‘lum bo‘lgan. Qadimgi Rim faylasufi Seneka individuallik tushunchasini yanada takomillashtiradi. Individuallik o‘ziga xos xususiyatlarni va mazmunni yo‘qotmay turib, boshqa bo‘laklarga bo‘linmaydigan aniq bir narsa (mavjudot) ekanligini e‘tirof etgan. O‘rta asrlar falsafasida individuallik inson shaxsi tushunchasini ifodalagan. XVII asrda individuallik bilan bog‘liq fikr-mulohazalar nemis faylasufi Leybnits ta‘limotida atroflicha rivojlantiriladi. Individuallik nemis adibi I.V.Gyote ijodida ham o‘z ifodasini topdi. Individuallik romantizm dunyoqarashi uchun ham xos xususiyatdir. Bundan tushunish mumkinki, individuallik alohidalik, o‘zgachalik, ajralib turish demakdir. Ya‘ni har bir mavjudotning, hodisaning, asarning, umumiy qilib olganda, inson va inson atrofida gilarining boshqa o‘zlari kabilardan ajralib turadigan tomonlari, o‘zgachaliklari mavjud bo‘ladi. Individuallik ham xuddi shu qonuniyatga borib taqaladi.

Hozirgi individuallik tushunchasi ilm-fanda turli ma'nolarda ishlatiladi. Adabiyotshunoslikda individuallik **badiiy obrazning o'ziga xos xususiyatlari asarda qay darajada hayotiy, haqqoniy aks ettirilganini ko'rsatadigan mezon** bo'lib xizmat qiladi. Badiiy asar qahramonining o'ziga xosligi uning milliyligi va qaysi ijtimoiy qatlamga mansubligini ham belgilaydi. Yozuvchining o'ziga xos tili va uslubiga xos belgilar ham individuallikni tashkil etadi. Yuqorida ta'kidlanganidek, individuallik ayni bir ijodkorga, balki insonga xos shaxsiyat hisoblanadi. Ma'lum bir obyektiv fikrga o'z subyektiv bahosini ko'rsatish. Bu ko'pincha badiiy uslubda ishlatilganda poetik individuallik yuzaga chiqadi. Ya'ni ijodkor o'ziga xos lug'aviy birliklarni kiritishi, ulardan foydalanishi, his-kechinmalarini ular orqali jozibali talqin qilishi ham individuallikning yorqin ko'rinishidir. Shu nuqtayi nazardan olganda O'zbekiston xalq shoiri To'ra Sulaymon she'riyati individuallikka ega ijod mahsulidir. She'riyat va shaxs tushunchasi hamisha bir-birini to'ldirib kelgan tushunchalardir. She'riyatni shaxs yaratadi, she'riyat esa boshqa bir shaxsning his-tuyg'ularini ifodalaydi. She'riyatni yaratgan shaxs shoir, shoir shaxsiy kechinmalarining ifodasi esa she'riyat deb ataladi. Umuman olganda, bu juda qiziq va oxirigacha yetib bo'lmas adabiy teoremadek gapdir. Sababi, "shaxs – she'r – shaxs" uchligi ushbu teoremaning asosi bo'lib xizmat qiladi. Ya'ni ijodkor yaratadi – u inson. Ijodkor yaratgan ijod – she'riyat. Ijodkor ijodida inson kuylanadi. Demak, inson, ya'ni shaxs masalasi adabiyotda baribir birinchi o'rinda bo'lib qolaverishining tub mohiyati shundan iborat ekan. Shu nuqtayi nazardan har bir shoir shaxs sifatida ham, shoir sifatida ham o'z individual xususiyatlariga ega bo'ladi. Ayniqsa, To'ra Sulaymon ijodi haqida gap ketganda bu fikr yanada oydinlashadi.

To'ra Sulaymon uy-muzeyi direktori, shoirning qizi Yulduz Begaliyevaning ma'lumot berishicha, To'ra Sulaymon o'ziga yaqin olgan insonlari bilan o'ta qattiq hazil qila olgan. Tabiatan shoirning xarakteri hazil-mutoyibaga moyil bo'lgan. Gohida shoirning xarakterini hech kim, hatto o'z

oila a'zolari ham tushuna olmagan. Masalan, Y.Begaliyeva eslaydiki, bir kuni To'ra Sulaymonni ko'rgani qizi keladi. Shoir o'z xonasida qiziga termulib, uzoq vaqt sukut saqlaydi. Bu hodisa bir soatdan uzoq vaqt davom etadi va yakunda shoir "Maza, qilib suhbatlashdik-a, shunday kelib tur", deya sukutga nuqta qo'yadi. Bu ham shoirning, xususan, To'ra Sulaymonday shoirning o'ziga xos shaxs ekanligidan, o'ziga xos xarakter, o'ziga xos muloqot uslubiga ega inson bo'lganligidan dalolatdir. Ya'ni bu voqeadan anglashiladiki, ota sog'ingan qizi bilan, dastavval, tilda muloqot qilishdan ko'ra dilda – ko'zlar tilida muloqot qilishni afzal ko'radi. Balki bu jarayonda otaning qalbidan qizining kamolotga yetganidan g'ururlanish yoki vafot etgan rafiqasining xususiyatlarini, nigohlarini qizidan axtarish, oqila ayolidan ona qiziga nimalar meros bo'lib o'tganini anglashga harakat qilish kabilar o'tgandir. Balki o'ta katta qamrovga ega sog'inch inson tilini mana shunday so'zsiz qoldirar, balki bu jarayonda so'zdan ko'ra nigoh qudratliroq hodisadir.

To'ra Sulaymon nafaqat oilada, balki ishxonada ham o'zgacha xususiyatlarga ega hamkasb sifatida zamondoshlari xotirasida qolgan. Shoir Bahor Xolbekovaning ta'kidlashicha, shoir xonasi doimo unga torlik qilgan. Bir kirib qarasangiz, shoir stolning boshqa burchagida, yana bir qarasangiz, umuman boshqa yerida bo'lgan, yana bir kirsangiz, u xonani tark etgan. Shoirni hamisha nimadir bezovta qilgan. Bu, shubhasiz, ilhom bezovtaligidir. Haqiqiy shoir uchun bundan shirinroq, bundan lazzaliroq bezovtalik bo'lmasa kerak.

To'ra Sulaymon shaxsiyatiga xos individuallik uning ijodiga ham ko'chgan. Ya'ni shoir ijodiyoti umuman boshqa daryodan suv ichgan. Bu daryoning sohili – xalq og'zaki ijodi namunalari hisoblangan qadim dostonlarga borib taqaladi. Shuning uchun ham shoir "Ergash Jumanbulbul o'g'li el kezadi" turkumi orqali o'zi aytmqochi bo'lgan gaplarni baxshi tilidan, badiiyat himoyasiga o'rab aytadi. Shoirning ushbu turkum doirasidagi "Yig'lar II" bitigida shunday yoziladi:

Endi taqvo tazyiqda, biylar uryon bo‘lar-ov,
Turkiyman deganlarning holi yomon bo‘lar-ov,
It egasin tanimay, ajab zamon bo‘lar-ov,
Yer usti-ostidagi ma‘dan talon bo‘lar-ov.
O‘z yeri, xirmonidin ayrilib dehqon yig‘lar,
Bog‘ yig‘lar, bog‘bon yig‘lar, yaylovsiz cho‘pon yig‘lar.

Mazkur satrlar diqqat bilan o‘qilsa, undagi “uryon bo‘lar-ov”, “yomon bo‘lar-ov”, “ajab zamon bo‘lar-ov”, “ma‘dan talon bo‘lar-ov” qofiyalanishlari xalq og‘zaki ijodi hisoblangan dostonlarni esga soladi. Kitobxon bu satrlarni xuddi doston o‘qiganday, folklorning qadim tarixidan oziqlanganday bo‘lib mutolaa qiladi. Bu ham To‘ra Sulaymon lirikasidagi o‘ziga xoslikdan dalolat beradi.

To‘ra Sulaymon ijodidagi individuallikdan yana biri quyma satrlardir. Ya‘ni shoir ilhom ijodni qanday yetalab kelsa, shunday yozadi. U uchun na shakl, na vazn muhim. Shoir uchun she‘r va she‘rdagi badiiyat birinchi o‘rinda turadi. Shuning uchun ham To‘ra Sulaymonning “Gul sayli” deb nomlangan 10 banddan iborat lirik she‘ri quyma she‘r shaklining yorqin namunasidir. Ya‘ni she‘rdagi birinchi band 10 satrdan iborat bo‘lsa, 2-3-bandlar 6 satrdan, 4-band 10 satr, 5-10-bandlar 4 satrdan iborat. Yuqoridagi bo‘g‘inlarning sanalishidan bilish mumkinki, she‘r chin ma‘noda quyma ilhom bilan yozilgan bo‘lib, bunda shoir na shaklga, na bo‘g‘inlar soniga e‘tibor qaratadi. She‘r shuni ko‘rsatadiki, To‘ra Sulaymon birgina tasvir obyekti bilan – lola sayli taassurotlari bilan band bo‘ladi va uni qoyilmaqom tasvirlash uchun ichidan nima kelsa, o‘shani boriday, ortiqcha dabdabasiz, yarashmaydigan so‘zlar va ortiqcha maqtovlarsiz bayon etadi. To‘ra Sulaymon ijodidagi individuallik ham shunda namoyonki, shoir borini boriday sodda, samimiy ifodalashga urinadi. U yo‘qni borday,

hashamdorday tasvirlamaydi. Shuning uchun ham uning yozganlari alohida hodisa sifatida adabiyot bag‘ridan ham, xalq qalbidan ham birday joy olgan. Buning zamirida shoir she‘riyatidagi badihago‘ylikni ko‘rishimiz mumkin. Chunki To‘ra Sulaymon she‘riyatidagi qofiyalar o‘ylab topiladigan, majburan, zo‘rma-zo‘raki ifodalanadigan so‘zlardan emas, quymalik asosidagi nafis san‘at namunalari sifatida maydonga chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Asallayev A, Rahmonov V, Musurmonqulov F. Badiiy san’atlar. – T.: Tafakkur nashriyoti, 2015. – 28 b.
2. Quronov D, Mamajonov Z, Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – T.: Akademnashr nashriyoti, 2013. – 128 b. “Proraizm – badiiy matn tarkibida begona, o‘rinsiz hisoblangan so‘z”. “Pleonazm – ko‘pso‘zlilik, ortiqcha so‘z qo‘llash”. “Antiteza – qarshilantirish”.
3. Sulaymon T. Saylanma. – T.: Sharq nashriyoti, 2020. – 20 b.
4. Sulaymon T. Gul bir yon, chaman bir yon. – T.: Cho‘lpon nashriyoti, 1995. – 6 b.
5. Yo‘ldoshev Q. So‘z yolqini. – Toshkent.: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 2018. – 124 b.
6. Zaripov A. Abdulla Oripov peyzaj lirikasi badiiyati. Filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) avtoreferati. – Toshkent, 2024. – 34 b.
7. kh-davron.uz

